

ІВАН СПАСЬКИЙ: НАРИС ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОГО МУЗЕЮ

(Публікація та передмова Володимира Симоненка та Олександра Морозова).

Загальновідомим є вагомий внесок Ніжинської вищої школи в розвиток вітчизняної науки та культури. До блискучої плеяди її випускників належить наш видатний земляк, відомий вчений-нумізмат, перший директор Ніжинського окружного історичного музею, згодом — беззмінний науковий працівник відділу нумізматики Державного Ермітажу у Санкт-Петербурзі Іван Георгійович Спаський.

І. Г. Спаський народився 24 лютого (8 березня) 1904 року в Ніжині, у родині місцевого священика, його батько Георгій Спаський був настоятелем ніжинського Миколаївського собору і користувався заслуженою повагою серед ніжинців. Людина надзвичайно високої культури, отець Георгій Спаський виховував своїх дітей у кращих традиціях старої інтелігенції, прищеплював їм високу духовність, щирою любов до минулого та культури рідного народу. Неабиякі педагогічні здібності священика були визнані і громадськістю Ніжина: у 1895 р. його запросили на посаду законоучителя до Ніжинського історико-філологічного інституту.

Батько назавжди залишився для дітей яскравим прикладом сумлінного виконання своїх обов'язків та громадянської мужності. Надзвичайно великого розголосу в Ніжині набув сміливий вчинок Георгія Спаського під час одного з найдраматичніших періодів громадянської війни. Влітку 1919 року, коли до Ніжина вдерлися деморалізовані загони денікінської армії, у місті спалахнув жорстокий єврейський погром, під час якого загинуло близько 200 чоловік. У той час, коли на вулицях чинилися жахливі насильства, отець Георгій проявив справжнє християнське милосердя і сховав у своєму будинку 30 єврейських родин. Коли ж розлючені п'яні погромники намагалися увірватися до приміщення, в дверях їх зупинив старенький священик. Отець Георгій тихо, але впевнено промовив, що вбивці увійдуть в дім тільки через його труп. І трапилося диво: погромники відступили...

Самовідданість Ніжинського священика була визнана навіть запеклими безбожниками. І коли у червні 1921 року ніжинці проваждали Георгія Спаського в останню путь, навіть газета місцевих більшовиків «Червоне слово» вмістила зворушливий некролог, який закінчувався такими словами: «І незалежно від сану, що його носив покійний, кожний, хто його знав, щиро повторить слова напису на; одному з вінків від євреїв: вічна пам'ять поборнику справедливості, захиснику пригноблених».¹

Подружжя Спаських прагнуло дати своїм дітям фундаментальну гуманітарну освіту. У 1914 році Іван Спаський став учнем Ніжинської класичної гімназії, що діяла при історико-філологічному інституті. Учебний процес в гімназії мав чимало спільного з інститутом. Світогляд учнів формувався під впливом таких яскравих педагогів, якими були директор І. Козловський, професори грецької мови Й. В. Добіаш, історик-краєзнавець М. М. Бережков, літературознавець В. І. Резанов та інші.²

Діти Спаських добре засвоїли батьківську науку. Під час першої світової війни старша донька Євгенія працювала сестрою милосердя у шпиталі для поранених воєнків, здобула вищу освіту у Петербурзі, а після революції стала науковим співробітником Київського сільськогосподарчого музею. У 1925—27 рр. вона приклала багато зусиль до збирання та вивчення етнографічних матеріалів на теренах Чернігівщини та Полтавщини, зокрема — про гончарство та золотарство в Ніжині. Зацікавився музейно-збиральницькою роботою й Іван Спаський. Невдовзі ця цікавість переросла у полум'яну пристрасть, стала справою усього життя.

У 1921 р. І. Г. Спаський успішно закінчив радянську школу, на яку було перетворено класичну гімназію, і вступив до Ніжинського інституту народної освіти (І. Н. О.). Це був нелегкий час. І хоча безглузда політика більшовиків змінилася «відлигою» НЕПу, матеріальне становище студентів було дуже важким. Можна лише дивуватися, з якою справді героїчною наполегливістю вони продовжували штурмувати наукові височини. В цей час надзвичайно велику роль у науково-дослідницькій та педагогічній роботі колективу інституту відігравала справжня перлина Ніжинського ІНО — фундаментальна бібліотека. Зі сцени актового залу лунали чудові українські пісні у виконанні інститутського хору, яким керував відданий ентузіаст ф. Д. Проценко. Студентський любительський театр ставив справжні опери. В цю атмосферу творчої діяльності з головою поринув і студент Іван Спаський, котрий власноруч виготовляв ескізи ефектних декорацій та освітлення до вистави «Запорожець за Дунаєм». Все це відіграло важливу роль у формуванні майбутнього вченого. Пізніше, у 1970 р., відповідаючи на запитання анкети «Чим Вам запам'ятався інститут?», Іван Георгійович відзначив: «Гарна гуманітарна підготовка, пречудова бібліотека, прекрасний хор під керівництвом Ф. Д. Проценка».³

Ще учнем старших класів, радянської школи Іван Георгійович Спаський прилучається до музейної роботи, бере участь в діяльності архівно-музейної секції при Ніжинському відділі народної освіти, якою керував талановитий педагог О. С. Грузин-

ський. Це захоплення супроводжувало Спаського і протягом усього періоду навчання. У 1925 р. випускнику Інституту Івану Спаському було видано довідку за підписом ректора, в якій, зокрема, відзначалось: «Сумлінно працював в напрямку музейної та історико-філологічної справи, проявив власну ініціативу в описуванні, зберіганні та дослідженні різноманітних пам'яток старовини на Ніжинщині; і Особливо — в галузі народного мистецтва. Перед закінченням курсу він обрав собі тему проектної роботи «Організація шкільного музею».⁴

1925 рік став знаменним у житті молодого вченого. Видатні педагоги В. І. Резанов та О. С. Грузинський високо відзначили здібності свого вихованця. За їх поданням Вчена Рада інституту вирішує направити І. Г. Спаського на подальше навчання до Ленінградського університету.⁵

У 1928 р., закінчивши інститут мовознавства та матеріальної культури при Ленінградському університеті, І. Г. Спаський повертається до Ніжина, де в цей час створюється Окружний історичний музей. Він бере активну участь у складанні та впорядкуванні музейної колекції, а згодом — стає першим завідуючим музеєм.

Відкриття Ніжинського окружного історичного музею співпало з періодом «українізації» і було видатним явищем в духовному житті Ніжина. В основу експозиції було покладено унікальну нумізматичну колекцію, збірку картин з Лицеу князя Безбородька, зібрання оригінальних рукописів М. В. Гоголя, що належали історико-філологічному інституту. Згодом колекція поповнилася іншими цікавими музейними речами. Величезну кількість експонатів етнографічного та археологічного характеру власноручно зібрав І. Г. Спаський. Любов до своєї справи та гарні організаційські здібності молодого завідувача, котрий, до речі, був і єдиним штатним працівником з мізерним окладом в 39 карбованців, перетворили музей на справжній осередок культури.

На посаді завідувача Ніжинським окружним музеєм І. Г. Спаський працював до 1930 р., коли його переведено науковим співробітником до Харківського археологічного інституту. В цей час він у складі археологічної експедиції досліджує Донецьке городище, вивчає стародавні пам'ятки в зоні Дніпробуду. У 1932 р. І. Г. Спаського запрошують працювати до відділу нумізматики Державного Ермітажу в Ленінграді.

Але наближалися страшні часи сталінщини. Хвиля жорстоких, репресій проти інтелігенції прокотилася по країні. Заарештували та відправили на заслання Євгенію Спаську. У січні 1934 року за сфабрикованим безглуздим доносом заарештували 30-літнього професора Івана Спаського. Сталінські опричники з Луб'янки, фабрикуючи чергову «слідчу справу», відзначилися параноїдальною за розмахом фантазією. Як люб'язно повідомила в одному з листів до авторів публікації донька І. Г. Спаського Лада Іванівна Вуїч, її батька звинуватили у приналежності до фашистської «Руської національної партії», що буцімто діяла у стінах Ермітажу. «Суть «криміналу» полягала у тому, що Іван Георгійович брав участь у переправленні «партії зброї» для української філії цієї організації під виглядом створення тимчасової виставки середньовічної холодної зброї у Харківському історико-художньому музеї. Доля та наукова кар'єра молодого талановитого вченого була перекреслена одним розчерком пера. Слідство, допити, вироки, безсонні ночі у камері, заслання у далекому, Казахстані — все промайнуло, наче кошмарний сон...

Лиха доля не обминула й Ніжинський музей. Репресії проти української інтелігенції охопили цілі кафедри, інститути, науково-дослідні установи... У 1934 р. за наказом наркома освіти УРСР В. Затонського Ніжинський музей було закрито, а його безцінні колекції пограбовано та розпорошено. Мотивація була звичайною для тих часів: зміст музейної експозиції визнали «насиченим націоналістичною та шовіністичною пропагандою».⁶

Звільнився Іван Георгійович Спаський у 1938 р. Тривалий час перебивався випадковими заробітками, бо колишнього «політичного злочинця» на роботу за фахом не брали. З великими труднощами вдалося влаштуватися театральним художником у місті Череповці (ось коли знадобилися навички роботи у студентському театрі). З перших днів війни І. Г. Спаський воював на Північному фронті, був поранений, нагороджений медалями. Після війни, у 1946 р., повернувся до Ленінграда. З великими перешкодами, завдяки заступництву відомого вченого-сходознавця І. А. Орбелі, тодішнього директора Ермітажу, Іван Георгійович знову влаштувався на роботу до відділу нумізматики.

Все довелося починати спочатку. У 1948 р. Іван Георгійович успішно захищає кандидатську дисертацію, а вже за «хрущовської відлиги» — докторську. З того часу І. Г. Спаський стає провідним фахівцем в галузі руської монетної системи X—XVII століть. У грудні 1956 р. військовий трибунал переглядає його справу і припиняє її за відсутністю злочину. А у 1964 р., у зв'язку з 60-річчям, І. Г. Спаського нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

В цей час Іван Георгійович плідно працює над упорядкуванням каталогу та створенням стаціонарної експозиції з історії російських дореволюційних нагород. З-під пера видатного вченого виходить чимало наукових статей та монографій, серед яких особливий інтерес становлять такі, як «Дукачі та дукати України» (за матеріалами,

зібраними на Ніжинщині у 1920-х рр.), «Русская монетная система», «К 1000-летию русской монетной чеканки» (остання, написана у співавторстві з М. П. Сотніковою, присвячена монетам часів Київської Русі і, незважаючи на дещо спірне вживання терміну «російська», є водночас найповнішим дослідженням відомого Ніжинського скарбу давньоруських срібників початку XI ст., знайденого у 1852 р.).

Беззмінно, до виходу на пенсію, працював І. Г. Спаський старшим науковим співробітником відділу нумізматики Ермітажу. Його учні й досі продовжують розробляти започатковані дослідником проблеми. А в душі Іван Георгійович так само залишався вірним сином Ніжина, дбайливо збирав та зберігав краєзнавчі матеріали, щедро ділився ними з Ніжинським краєзнавчим музеєм, при нагоді відвідував місто свого дитинства та юності.

Але важкі роки випробувань наклали свій слід на долю вченого, підірвали здоров'я. 4 листопада 1990 року з Ленінграда надійшла трагічна звістка про смерть Івана Георгійовича Спаського.

У Ніжинській філії Держархіву Чернігівської області зберігається «Нарис історії Ніжинського музею», який був написаний Іваном Георгійовичем Спаським у 1928 році. Цей документ містить, безумовно, унікальну інформацію про історію музейної справи на Ніжинщині, дає можливість уявити цінність музейних колекцій, що зберігалися в стінах Ніжинської вищої школи. Він буде цікавим не тільки краєзнавцям, але й історикам та музейним працівникам ще й тому, що переважна більшість цих експонатів назавжди втрачена або розпорошена по інших музейних сховищах колишнього СРСР. І, зрештою, це один з маловідомих наукових доробків видатного вченого, який уперше пропонується увазі широкої громадськості. Документ друкується мовою оригіналу, із збереженням авторського стилю.

НАРИС ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОГО МУЗЕЮ.

Ніжинський Округовий Музей ім. Гоголя, заснований 15-го травня 1927 р., виник після довгого процесу накоплення матеріалів, що стоїть, перш за все, в зв'язку зі стовосьюмирним існуванням у Ніжині вищої учбової установи І. Н. О. 7, в минулому — історико-філологічного інститута, що, в свою чергу, через 2 варіанти Ліцею виріс із Гімназії Вищих Наук кн. Безбородька, яку було засновано р. 1820.

Художньо-історичні багатства інститута, що, головним чином, склалися з подарунків двох його кураторів — графа Олександра Григоровича Кушелева-Безбородька та його сина Григорія Олександровича, протягом багатьох років, до самої революції, були мертвим капіталом, бо не тільки не були доступними населенню міста, але й в інституті не відігравали помітної ролі. Зусилля окремих осіб з інститутського персоналу майже не могли змінити становища.

Рукописи Гоголя (дар Г. О. Кушелева-Безбородька 1858 року) переховувалися у бібліотеці, нумізматычна колекція (спадщина від нього ж 1872—73 рр.) так в силу загальної лінії поведінки інституту, як і тому, що вона майже завжди перебувала в безнадійному безпорядку, також завжди стояла під замком.⁸ Картинна галерея (дар Ол. [ександра] Гр. [игоровича] 1845 р.) блукала по інституту, розбиваючись на частини; картини прикрашали інститутську церкву, директорську квартиру, потім — темну читальню Залу бібліотеки, де, між іншим, одна картина протягом багатьох років висіла до гори ногами. Нема чому дивуватися: після того, як біля 1910 р. більшість картин по дорученню інститута реставрирував учитель малювання Гімназії при інституті М. А. Рейхарт, частина з них від вживання лаку просто почорніла.⁹

Р. [оку] 1895 Й. Гр. Турцевич¹⁰ коротенько описав картини та передав каталога вид. [анням] в т. [омі] XV «Известий Историко-Филологического Института кн. Безбородко в Нежине».

Гоголівській свята 1902 та 1909 рр., до яких інститут, зрозуміло, ставився з особливою увагою, принесли дещо нове: в 1902 році була влаштована ювілейна виставка, присвячена Гоголю, видано «Гоголевський Сборник», добавилось дещо з нового з матер'ялів. («Гоголевская выставка», Нежин, 1902).

Року 1909 в помешканні бібліотеки інститута трудами Петра Олександровича Заболотського¹¹ була організована «Гоголівська кімната» (або «Гоголівський Музей»), її було оголошено відчиненою для приватних одвідувачів щонеділі, протягом двох годин, але вже через 3 тижні днів для одвідування було зменшено до 1 на місяць. Та скоро й того не стало: було визнано за небезпечне допускати в бібліотеку групи сторонніх осіб. За рік до того, як залишити роботу в Гоголівській кімнаті, П. [етро] Ол. [ександрович] описав Гоголівську колекцію в брошюрі «Гоголевский Музей при Институте князя Безбородко в Нежине», ч. II, Н[ежин]], 1912. В 1910 р. він же випустив брошуру під тєю ж назвою, ч. 1.

Року 1916 частину колекцій перенесли до квартири директора інституту Ів. [ана] Павловича Козловського.¹² Тут він провадив іноді екскурсії, здебільшого [для] учнів, і, звичайно, це не могло набути широких форм. Але ж треба зазначити, що Ів. [ан] П. [авлович] чимало зробив для Музея. Так, він до деякої міри впорядкував нумізматычну колекцію та склав на неї опис. Р. [оку] 1918 у т. XXXII «Известий И. [стори-

ко —] Ф. [илологического] И. [института] кн. Безбородка в Н. [ежине]» він опублікував короткий звіт про стан колекції на 1 січня 1918 р. Того ж року від куратора інститута гр. [афа] Мусін-Пушкіна він одержав дозвіл використати під Музей «Графську», або «кураторську» квартиру — чимале помешкання з чудовими розписними плафонами, кольоровими паркетами, стильними меблями, що спеціально призначалися для рідких наїздів до інститута його кураторів. Але через кілька днів після дозволу у цьому помешканні трапилась пожежа, що Дуже попсувала його. Питання про Музей знову було відкладено на кілька років.

Таким чином, інститут при великих можливостях не відігравав помітної ролі в Музейній справі міста геть до 1922 року.

Року 1920, за ініціативою Відділу Народної Освіти, у Ніжині, в маленькому будинку на Київській вул., було засновано «Музей історії мистецтва та етнографії» — незалежно від інститута. Музей проіснував біля 2-х років, після чого повністю був переданий до Інституту Народної Освіти. Проте, ця перша спроба міста має своє значення, бо Музей встиг дещо зібрати з матеріалів, що могли без того не зберегтися до наших днів. Почав збиратися історико-революційний матеріал. За завідування Володимира Івановича Лесючевського¹³ Музей придбав значну кількість речей, що зараз складають відділ «Старого Ніжина»: дістав прекрасну колекцію фарфору (з Музейного фонду у Києві та зі складів Житлокомісії), придбав кілька речей, зв'язаних з перебуванням у Ніжині родини Даміана Де Ля-Фліза¹⁴ (портрети, малюнки), також надзвичайно цінний комплект речей, що характеризують побут династії заможних ніжинських купців Чернових в першій половині XIX століття (бібліотека одного з них, посуд, ікони) тощо.

На зміну місту виступив інститут: в 2-х кімнатах колишньої гімназичної «роздівалки», що будь-як збереглася в розбитому будинку інститута, почав свою діяльність «Музей І. Н. О.». Першим завідувачем його був проф.[есор] Ол.[ександр] С.[ергійович] Грузинський,¹⁵ що в 1920-му році був Головою Арх.[івно] — Музейної Секції Відділу Нар.[одної] Освіти). Після нього — проф[есор] Ів.[ан] Ів.[анович] Семенов¹⁶ (з 1923 року). Після смерті Ів. Ів. [Семенова] Музей прийняв викладавець І. Н. О. Конст. [антин] Фед. [осійович] Штепа.¹⁷

Цікаво, що в цьому Музеї, головним чином, було використано речі б.[увшого] Миськ.[ого] Музею, тоді, як основні колекції Інституту ще довго лежали без діла.

Діяльність Музею полягала, головним чином, в обслуговуванні екскурсій, здебільшого шкільних; внутрішньої роботи в Музеї майже не провадилося.

Через 2 роки Музей перенесли у нове помешкання бувшої інститутської церкви. Сюди перенесли тепер і колекцію картин.

Нове помешкання Музею хоч і було краще і вдвоє більше від старого, проте не дало змоги розгорнути Музей повністю. Тому тут, за допомогою 1—2-х студентів, була розміщена картинна галерея, [а]решту речей, що саме тоді поповнялися етнографічною колекцією, яку передала, за ліквідацією, Художньо-промислова майстерня Ніж.[инської] Райспілки, довелося заховати.

До самого кінця 1926 р. Музей мав надзвичайно поганий вигляд: підлога, бувало, милася 1—2 рази на рік, бруд, побиті вікна, вітрини без шибок, убогі меблі — конструкції з поламаних шаф, ящиків, дверей... Помічалася відсутність системи в експозиції, будь-яка розвіска речей. Так, в Музеї зараз зберігається, як пам'ятка історії, ікона св.[ятого] мученика, що довгенько таки — з 22-го року геть до переноски Музею в помешкання церкви, — висіла, очевидно, в силу традиції, до гори ногами: це зараз видко по петлі на дошці.

Нераз до інститута зверталися з зауваженнями з приводу становища Музею такі установи, як Наркомосвіта, ВУАК, Чернігівський Держ. Музей. Та що міг зробити Інститут, коли він не мав ніяких коштів на утримання Музея. Невеличке утримання (33 крб.) на завідуючого) Музея доводилося використовувати на канцелярського робітника, без чого роботи І. Н. О. загрожували б перебої. Саме більше, Що він міг дати — це помешкання і безплатного завідувача, та рідких охотників-студентів, що погоджувалися іноді в вільний час попрацювати в Музеї.

Все таки, як не погано було поставлено організацію Музея, треба бути вдячним робітникам його за те, що в умовах загальної байдужості до їх роботи, вони не дали Музеєві загложнути. Музей існував, він приносив велику користь, і за це свідчать записи за роки у книзі одвідувачів.

«Выражаю глубокую признательность товарищам, уложившим труды для Музея, на пользу просвещения. В моем сердце и в моей душе останется чувство на всю мою жизнь». Навіть є вірши:

«В один прекрасный день
я посетил Музей сей древний,
и много он душе моей
оставил впечатлений ценных.

я видел, здесь труды людей,
ложивших силы для, науки.
За это благодарность им,
и я кончаю этим».

Ця книга одвідувачів — справжня музейна пам'ятка і пам'ятка епох: колись у ній розписувалися високі особи, що одвідували інститут — «смирненні» єпископи, графи Ростопчин, Мусім-Пушкін, Сергій Вітте; р. 1918-го розписався останній куратор Інститута, а з 1922-го року першими стоять коряві підписи маленьких людей, що колись будуть великими, — радянських школярів.

Далі можна вибрати цілу низку записів, що є кращими свідками — за значіння Музея:

«Посетивши Музей, я был поражен всем виденным до невероятности», пише один. Другий зазначає, що коли він «просматривал Музей», то на нього «сильно влияла древность». «Мною, курсантом Усовпартшколы, — пише М., — был посещен Нежинский Музей Института Высших наук с профессором Грузинским, что очень даже интересно и за это я благодарен и с чувством глубокой уверенности в науку. «Ученье — свет, а неученье — тьма». Да будет вечная память. 29 окт.[ября] 1922 г.»

«Посетивши Музей, я увидел много исторического и для меня научного». «Заинтересован исторической жизнью, в чем и подписываюсь». Гражданин В... «желал бы сему Музею лет без счета, так как это есть Небесное Царство».

Не треба думати, що цих людей «поражал до невероятности» вигляд святого на іконі, повшений до гори ногами, його можна й не помітити. [Експонати] заговорили до людей, і так, що ті дійсно були схвильовані. А такі записи, як: «18 марта я рассматривал и был рад, как мы, сыны пролетариата, не видали и таковых исторических явлений. Мы были заинтересованы и смотрели, но все казалось нам, что это все неправда, что казалось нам в очах», або: «Прожив 17 лет и не видел ничего, и наконец мне пришлось увидеть то, что я никогда не видел»; і ще: «18 марта мне опустилась занавесь, которая мне легла на глаза, и я не мог понимать даже своей жизни», — примушують сказати, що іноді маленький провінційальний Музей має значіння, не менш від самого прекрасного столичного.

«Что дал Октябрь рабочему классу — доступность быть в Музее».

Року 1926 Інститут одремонтував для Музея кілька кімнат (саме тих, що погоріли в 1918 році) та віддав художні меблі з обстановки б.[увшої] кураторської квартири, які до того вживалися в канцелярії та кабінетах Інституту. В новому помешканні потроху розгортувалися всі відділи Музею: Історико-революційний, Етнографічний та «Старого Ніжина» і Церковної старовини. (Художній відділ залишився в старому помешканні, б.[увшої] церкви; Гоголівський — також по старому, в бібліотеці І. Н. О.). Саме в 1926 році в Музеї працював практикант з ЯМфанд Ленінградського Держ. університету. За його допомогою на кінець року Музей придбав будь-який вигляд, почали надходити нові речі: Ніжинська житлова кооперація передала фрагменти 2-х кахльових грубок кінця XVIII ст. Збільшилося одвідування: року 1925 Музей одвідало 400 ч.[оловік], в 26-му — 500. Звичайно, це небагато. В місті навіть мало хто знав про існування Музея (ще й зараз це явище помічається). З другого боку, стан Музея, його вигляд, не сприяв популяризації Музеїв, [так само], як і характер проведення екскурсій, дуже коротких, поверхових. Цікаво зазначити, що у ніжинців інтерес до Музея підвищився після пожежи в інституті. Це — останній епізод в історії Музея І. Н. О.

10-го січня 1927 року увечері на горищі Інститута спалахнула пожежа. Довелося вносити Гоголівський відділ та нумізматичну колекцію, яким міг загрожувати вогонь, в першу чергу. На щастя, пожежу скоро ліквідували, дякуючи організованості переноски та охорони колекції не постраждали.

Наприкінці р. 1926 в інспектурі Народної освіти і одночасно в Інституті викристалізувалася думка про якусь реорганізацію музейної роботи на інших підвалинах, яка й здійснилася в організації Округового Музею 15 травня 1927 року.

Музей було взято на Округовий бюджет (на 1927—28 бюд.[жетний] рік відпущено 1.738 крб.), з нього утримується штат Музея: завідувач і технічний робітник. Музей опалюється й погано заводиться належне устаткування: нові вітрини скоро зовсім витіснять старі «конструкції».

Уже зараз, коли не минув ще рік, як Музей існує в своїй новій організаційній формі, він має незрівнянно кращий вигляд, ніж рік тому назад.

Зараз перед Музеем гостро: постає питання про поширення помешкання; в Музеї уже зараз немає метра вільного місця. Доводиться відмовлятися від окремої робочої кімнати, що болюче відбивається на роботі. Більше того, зараз уже ніде навіть скласти нові придбання.

Музей не має в цьому році коштів на придбання речей, проте весь час поповнюється: (з 1/IV-27 до 1/1-28 поступило 214 №№, по книзі вступу всього 1332 предме-

тів), і не тільки окремими речами, але й цілими колекціями. Так, в першій половині 1927 року утворився коштовний і дуже повний; відділ народної артис.т.[ки] України Марії Костянтиновни Заньковецької, дякуючи ініціятиві старого товариша М.[арії] К.[остянтиновни] по сцені ф. Д. Проценка.¹⁸ Ніжинська спілка мисливців восени р. 1927 передала Музею 2 коштовних колекції фауни Ніжинщини (зібрані за останні 2—3 роки) і невеличку колекцію старовинної зброї. З ліквідацією жіночогр монастиря в Ніжині від Адмінвідділу поступила цікава колекція церковних річей.

Треба зазначити, що так характер Музея, як і темп, роботи, ..категорично вимагають збільшення штату Музея. Такий матеріал, як Гоголівський відділ, або відділ М. К. Заньковецької з одного боку, природний відділ з другого — вимагають специфічних знавців і, звичайно, що спеціаліст-літературознавець, спеціаліст-природознавець в роботі над цими відділами дадуть кращий ефект, ніж єдиний зараз робітник Музея Ів.[ан] Ю.[рійович] Спаський — мистецтвознавець по фаху! Перед Музеєм безліч однієї внутрішньої роботи: найактуальнішим питанням зараз є переведення загально-музейної інвентаризації, що, маючи на оці понад 10000. експонатів, візьме не один рік роботи. Інвентаризація веде за собою вивчення речей, науковий опис. Багато річей вимагають реєстрації, почалося обстеження міста й округи — кожне з цих питань в рівній мірі важливе. Зв'язок з громадськими організаціями, який Музей провадить, ставлячи свої доповіді в Культсекції Миськради, в спілках, в К. Н. С. — все це буде не під силу одному робітникові. І практика одного року, роботи вже наочно показала, як потрібні Музеєві 1—2 робітники, а коли взяти на увагу безперестанний зріст одвідування — за 1927 рік 3300 чол., а за два перших місяці 1928 року уже 916 чол., доводиться ще раз одмітити всю необхідність поповнення штату.

Першими радянськими одвідувачами Музея І. Н. О. були діти, і діти перші шефи Музею: учком Ніж.[инської] 3-ої радянської Школи прийняв шефство над Музеєм, і молоді товариші багато допомагають Музеєві в його роботі: вони вартують у всіх кімнатах Музею неділями, коли найбільше буває одвідувачів, дають пояснення окремим одвідувачам, приносять нові речі. Звичайно, Музей дбає за те, щоб робота в Музеї була для них цікавою і корисною.

Треба сподіватися, що й співчуття дорослих — наших громадських організацій, також виллється в форми активного зв'язку й допомоги Музеєві.

1928 р., березень.

ІВ. СПАСЬКИЙ

П Р И М І Т К И :

- 1 «Червоне слово». — 1921. — 5 червня.
- 2 Ніжинська філія Держархіву Чернігівської обл. (ДАЧОН). — ф. 386. — Оп.1.— Спр. 2625. — Л. І.
- 3 ДАЧОН. — Ф. 370. — Оп. 1. — Спр. 37. — Л. 173; Проценка. Ф. Мистецькі спомини. — Ніжин, 1993. — С. 41.
- 4 ДАЧОН. — Ф. 427. — Оп. 2. — Спр. 174. — Л. 27.
- 5 ДАЧОН. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 298. — Л. 76 — 77.
- 6 ДАЧОН. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 258. — Л. 84.
- 7 І. Н. О. — Ніжинський інститут народної освіти, створений 1921 р. на базі Ніжинського Історико-Філологічного Інституту кн. Безбородька. У 1934 р. переоформлений у Ніжинський педагогічний інститут.
- 8 Після ліквідації Музею у 1934 р. автографи М. В. Гоголя передано до відділу рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського АН України у Києві. Нумізматичну колекцію у складі 441 одиниці перевезено до Києво-Печерського історико-культурного заповідника, де вони зберігаються і нині.
- 9 113 картин із збірки О. Г. Кушелева-Безбородька зберігаються нині у Картинній галереї Ніжинського педінституту ім. М. Гоголя. Понад 50 картин втрачено впродовж 1930—1940-х рр.
- 10 Турцевич Іван Григорович (1856 — 1938) — з 1892 р. професор, викладач стародавньої історії в Ніжинському історико-філологічному інституті, з 1921 р. — викладач Ніжинського ІНО.
- 11 Заболотський Петро Олександрович (1877—1918) — закінчив слов'яно-російське відділення Ніжинського інституту. З 1907 р. — викладач інституту, ініціатор створення музею М. В. Гоголя.
- 12 Козловський Іван Павлович — з 1907 р. викладач російської історії, а у 1914—1920 рр. — директор Ніжинського історико-філологічного інституту.

- 13 Лесючевський Володимир Іванович (1898—1942) — мистецтвознавець, художник, організатор та засновник Ніжинського музею історії мистецтва та етнографії. З 1921 р. — співробітник Російського музею в Ленінграді.
- 14 Де Ля-Фліз Даміан — французький лікар-хірург, етнограф. Автор цікавих мемуарів, рукописних ілюстрованих альбомів з історії народної медицини, культури та побуту українського народу. Помер у Ніжині 1861 р.
- 15 Грузинський Олександр Сергійович (1881—1954) — професор Ніжинського І. Н. О., український філолог, палеограф. Автор багатьох праць, про мову, графіку, стародруки. Досліджував Пересопницьке Євангеліє, творчість Г. Сковороди, Ф. Прокоповича.
- 16 Семенов Іван Іванович (1865—1924) — з 1905 р. викладач римської словесності у Ніжинському історико-філологічному інституті, з 1921 р. — викладач Ніжинського ІНО.
- 17 Штепа Костянтин Федосійович (1895—?) — з 1914 по 1921 р. — студент Ніжинського ІФІ та ІНО; у 1924 — 1930 рр. викладач стародавньої історії в Ніжинському ІНО. У 1942 р. — редактор Київської газети «Нове українське слово».
- 18 Заньковецька Марія Костянтинівна (1854—1934) — українська актриса. У 1904 — 1919 рр. мешкала у Ніжині, керувала, гуртком акторів - аматорів.
Проценко Федір Данилович (1867—1942) — викладач музики та співів у Ніжинському Історико-філологічному Інституті, керівник хору Ніжинського ІНО, з 1927 по 1930 р. диригент і керівник окружної хорової капели у Ніжині, звільнений 1934 р. за «націоналістичний» репертуар.
Симоненко Володимир Іванович, старший науковий співробітник Ніжинського Держархіву Чернігівської області.

